

16m.
K72

**ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

КОСТОВСЬКА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Олена Костовська

УДК 343.137

**ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ЗЛОЧИНИ
ПРИВАТНОГО ОБВИНУВЧЕННЯ**

**12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Ірпінь – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Савицький Дмитро Олександрович,
Національна академія внутрішніх справ,
заступник начальника кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Лук'яничов Євген Дмитрович,
Національний технічний університет України «КПІ»,
професор кафедри інформаційного
та підприємницького права

кандидат юридичних наук, доцент
Завидняк Володимир Іванович,
Національний університет державної
податкової служби України,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

Засідання комісії відбувається «26» травня 2012 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої
ради К 27.855.03 у Національному університеті державної податкової служби
за адресою: 08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 31

Знайти можна у бібліотечі Національного університету
України за адресою: 08201, Київська обл., м. Ірпінь,

16182A

О.А. Калганова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Побудова України як демократичної, правової держави та інтеграція її у європейське співтовариство вимагає реформування правової системи згідно з міжнародними стандартами захисту прав і свобод людини. Конституційні норми, в яких закріплені ці права та свободи, виступають основою для деталізації їх у галузевому законодавстві. Встановлення процесуального порядку їх захисту повинно відбуватись у формі чітких, зрозумілих та ефективних юридичних механізмів, а відтак і у діяльності судових та правоохоронних органів та їх посадових осіб.

У сучасному кримінально-процесуальному законодавстві домінує пріоритет суспільних інтересів над приватними. Це проявляється у монополії держави здійснювати функцію обвинувачення. Винятком із загального правила є кримінальні справи, у яких початок кримінального переслідування особи, процес доказування та закриття провадження повністю залежить від волевиявлення потерпілого. Згідно із статистичними даними Верховного Суду України у 2009 році в порядку приватного провадження (ст. 27 КПК України) було розглянуто 8736 скарг громадян, у 2010 році – 10127, у 2011 році – 11045, що свідчить про динаміку їх зростання, а отже і потребу розширення приватних засад кримінального судочинства.

Вивчення окремих питань приватного обвинувачення привертало увагу ще дореволюційних вчених Н.А. Неклюдова, М.М. Полянського, А.К. Резона, В.К. Случевського, Л.Я. Таубера, І.Я. Фойницького, К.А. Шишка та ін.

Окремі питання, що стосуються інституту приватного обвинувачення, розглядали вчені країн СНД та колишнього СРСР: С.А. Альперт, В.П. Божьєв, О.С. Головачук, М.І. Гошовський, П.М. Давидов, В.В. Дорошків, В.Т. Калмиков, Д.С. Карев, Л.М. Карнєєва, С.І. Катькало, Л.Д. Кокорев, А.В. Ленський, В.З. Лукашевич, П.А. Лупінська, Ю.Є. Петухов, В.М. Савицький, М.С. Строгович, Ф.Н. Фактулін, Ю.К. Якимович, М.Л. Якуб та багато інших.

Розроблення проблем доказування у справах приватного обвинувачення здійснювали ряд українських науковців, зокрема: Ю.П. Аленін, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.О. Попелюшко, М.А. Погорельський, І.В. Рогатюк, Д.О. Савицький, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.П. Шибіко М.Є. Шумило та інші.

Поряд із цим зазначимо, що у 2004 році в Україні В.М. Юрчишиним захищена кандидатська дисертація «Проблеми державного та приватного обвинувачення в судах України», присвячена співвідношенню цих видів обвинувачень, у 2010 році Н.В. Малярчуком захищена дисертація на тему: «Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми», у якій здебільшого досліджено кримінально-процесуальну форму та підстави її диференціації.

Завдяки зусиллям указаних науковців теорія кримінального процесу збагатилася дослідженнями, що сприяли вдосконаленню інституту приватного обвинувачення. У той же час слід констатувати, що на сьогодні деякі проблеми, які

стосуються доказування у справах приватного обвинувачення, є недостатньо розробленими, а частина питань так і залишилася дискусійною.

До числа спірних відносять питання сутності приватного обвинувачення, суб'єктів доказування, особливостей збирання, перевірки та оцінки доказів у справах приватного обвинувачення тощо. Крім того, реалізація Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, розроблення і прийняття нового КПК України вимагають переосмислення суті і завдань окремих кримінально-правових інститутів, у тому числі й положень приватного обвинувачення.

Усе це зумовлює необхідність продовження подальших розроблень у цій сфері, визначило вибір теми дисертаційного дослідження та свідчить про її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (затв. Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006) та Концепції реформування кримінальної юстиції України (затв. Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008). Дисертація виконана відповідно до тематики Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 роки (затв. наказом МВС України від 29.07.2010 р. № 347).

Тема дисертації затверджена вченою радою Київського національного університету внутрішніх справ (протокол № 1 від 29.01.2008 р.), схвалена відділенням кримінально-правових наук Академії правових наук України та зареєстрована у Переліку тем дисертаційних досліджень (п. 672, 2008 р.); передбачена планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2009-2011 роки.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягає у науковому висвітленні теоретичних основ приватного обвинувачення, опрацюванні найбільш важливих аспектів, пов'язаних із доказуванням у справах про злочини приватного обвинувачення, і наданні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства у частині окреслених питань.

Для досягнення мети були поставлені такі основні *задачі*:

- з'ясувати історико-правові аспекти інституту приватного обвинувачення;
- розкрити поняття та юридичну природу приватного обвинувачення у кримінальному судочинстві;
- зіставити національне та іноземне кримінально-процесуальне законодавство у сфері здійснення приватного обвинувачення;
- встановити коло суб'єктів доказування у справах про злочини приватного обвинувачення;
- визначити предмет та межі доказування у справах про злочини приватного обвинувачення;
- виявити способи збирання, перевірки, оцінки та використання доказів у справах про злочини приватного обвинувачення;

– розробити обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання у межах розглянутих питань.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що виникають під час доказування у справах про злочини приватного обвинувачення.

Предметом дослідження є доказування у справах про злочини приватного обвинувачення.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі були використані загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку в арсеналі гуманітарних та юридичних наук, а саме: при аналізі теоретичних праць і визначенні ключових понять роботи застосовано формально-логічний метод (розділи 2, 3); історико-правовий метод використовувався для розгляду становлення і розвитку приватного обвинувачення у кримінальному процесі у динаміці (п. 1.1); метод системного аналізу дав можливість проаналізувати стан сучасного кримінального процесу, законодавчі та інші нормативно-правові акти, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо процесу доказування у справах про злочини приватного обвинувачення (розділи 1-3); порівняльно-правовий метод було покладено в основу аналізу та порівняння національного та іноземного кримінально-процесуального законодавства у межах розглянутих питань (п. 1.3); за допомогою соціологічного методу було з'ясовано позиції та думки чинних суддів та практичних працівників системи МВС України щодо сучасного стану правового регулювання і проблемних питань правозастосування у сфері здійснення кримінально-процесуального доказування у справах приватного обвинувачення (розділи 1-3); статистичний метод дозволив узагальнити результати опитування, дані судової статистики та матеріали дослідчої перевірки (розділи 1-3); для визначення перспектив розвитку інституту приватного обвинувачення в Україні було використано метод моделювання та прогнозування (розділи 2, 3).

Обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій визначається та забезпечується *емпіричною базою* дослідження, яку становлять дані, отримані в результаті вивчення 257 матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи за ознаками злочинів, що належать до справ приватного обвинувачення за 2008-2011 роки (у Вінницькій, Житомирській, Київській, Львівській, Рівненській, Хмельницькій, Чернівецькій областях); аналітичні і статистичні матеріали Верховного Суду України за період 2009-2011 років; результати опитування з питань дисертаційного дослідження 142 суддів районних (міських) судів, 172 дільничних інспекторів міліції, 156 працівників оперативного-розшукових підрозділів системи МВС України та 175 громадян.

Наукова новизна одержаних результатів полягає як у самій постановці проблеми, так і у способі її вирішення. Дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних аспектів кримінально-процесуального доказування у справах приватного обвинувачення. У дослідженні сформульовано ряд нових положень і висновків, що мають істотне значення для теорії кримінального процесу та юридичної практики, і полягають у наступному:

вперше одержано:

- доведено, що незважаючи на обмежені можливості встановлення фактичних обставин вчиненого злочину, доказування у справах про злочини приватного обвинувачення має всі основні елементи: збирання, перевірку і оцінку доказів із урахуванням специфіки кожного з них;

- аргументовано, що основним суб'єктом доказування у справах про злочини приватного обвинувачення є потерпілий, оскільки саме від його волевиявлення залежить перспектива провадження за цією категорією справ;

- доведено, що у справах про злочини приватного обвинувачення, обставини, які підлягають доказуванню за своєю правовою природою повністю охоплюються положеннями ст.ст. 23, 64 КПК України;

- запропоновано низку змін та доповнень до норм чинного КПК України з питань, що стосуються доказування у справах про злочини приватного обвинувачення;

удосконалено:

- процесуальний статус особи, яка звертається зі скаргою (заявою) про притягнення до кримінальної відповідальності в порядку приватного обвинувачення;

- положення про доцільність проведення окремих судових дій під час провадження у справах про злочини приватного обвинувачення;

- рекомендації для заявників про особливості провадження та доказування у справах про злочини приватного обвинувачення;

- критерії класифікації суб'єктів доказування у справах про злочини приватного обвинувачення;

дістало подальший розвиток:

- положення, що стосуються становлення та розвитку інституту приватного обвинувачення у законодавстві України та міжнародному праві;

- визначення поняття приватного обвинувачення;

- наукова позиція щодо необхідності передбачити у КПК України окрему правову норму, яка визначала б зміст і форму скарги з урахуванням ознак приватного обвинувачення.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції використовуються:

- у науково-дослідній роботі* – для подальшого розроблення науково-обґрунтованих положень і рекомендацій з питань процесу доказування у справах про злочини приватного обвинувачення;

- у законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до чинного КПК України, а також при доопрацюванні проєкту нового КПК України (акт впровадження Інституту Законодавства Верховної Ради України від 12.01.2012 р. № 22/7-1-6);

- у навчальному процесі* – під час написання окремих розділів (глав) підручників та навчальних посібників із навчальної дисципліни «Кримінальний процес», при підготовці лекцій та проведенні занять із відповідних тем (акт

впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 06.12.2011 р. № 78);

у *практичній діяльності* органів розслідування, прокуратури та суду – під час провадження у справах про злочини приватного обвинувачення (акт впровадження ГУ МВС України у Львівській області від 14.11.2011 р. № 7/2273).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорені на засіданні кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ і оприлюднені на науково-практичних конференціях, зокрема на: Другій звітній науковій конференції «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи» (м. Львів, 29 лютого 2008 р.); Науково-звітній конференції факультету кримінальної міліції «Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави» (м. Львів, 5 березня 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України» (м. Херсон, 29–30 квітня 2010 р.), Всеукраїнському круглому столі «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 28 травня 2010 р.); Круглому столі «Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі» (м. Київ, 25 травня 2011 р.).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано дев'ять наукових праць, серед яких чотири статті у фахових виданнях, та п'ять тез доповідей у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура дисертації визначається її метою, задачами та предметом дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 235 сторінок, із них основний текст – 196 сторінок, додатків – 19 сторінок, список використаних джерел – 20 сторінок, який налічує 204 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами; охарактеризовано мету і задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їх апробацію та впровадження, а також щодо публікацій, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальна характеристика інституту приватного обвинувачення» складається із трьох підрозділів, і присвячений висвітленню теоретичних положень щодо історії виникнення інституту приватного обвинувачення та його поняття, дослідженню юридичної природи та порядку провадження у справах приватного обвинувачення країн романо-германської, англосаксонської та традиційної правових систем.

У підрозділі 1.1 «Становлення і розвиток приватного обвинувачення» шляхом аналізу норм, що регулюють спрощені порядки провадження про злочини у різні історичні періоди (Руської Правди, Воїнського статуту 1716 р., Статуту кримінального судочинства 1864 р., Кримінально-процесуальних кодексів), висвітлюється генеза становлення і розвитку вітчизняного інституту приватного обвинувачення.

Проаналізовано історичний шлях виникнення та розвитку інституту приватного обвинувачення, який є найстарішою формою кримінального процесу, і був притаманний усім його історичним формам – обвинувальній (змагальній), інквізиційній (розшуковій), змішаній (континентальній).

У результаті проведеного історичного аналізу встановлено, що з розвитком економічних, політичних та соціальних відносин суспільство та держава перебирає на себе функцію обвинувачення, тобто відбувається трансформація – перехід від приватних засад до публічних, які домінують у законодавстві нашої держави і сьогодні, зокрема і у приватному обвинуваченні.

У підрозділі 1.2 «Поняття і юридична природа приватного обвинувачення» розкривається поняття приватного обвинувачення, як виду обвинувачення, яке розглядається у матеріальному та процесуальному аспектах. На думку автора, приватне обвинувачення (в матеріальному аспекті) – це надання потерпілим відповідному органу звернення (із проханням про притягнення до відповідальності) та відомостей про факти щодо наявності суспільно небезпечного і протиправного посягання, яке підпадає під конкретний склад злочину, з можливістю його вирішення на власний розсуд. У процесуальному аспекті приватне обвинувачення – це регламентований законом особливий вид кримінально-процесуальної діяльності приватного обвинувача, який включає звернення до державних органів із твердженням щодо винуватості конкретної особи, подальше підтримання нею обвинувачення у суді, збирання доказів винуватості цієї особи та право відмовитися від пред'явленого обвинувачення.

Найбільш ефективної гарантії юридичний процес набуває за умови, коли матеріальне право має свої процесуальні форми. Саме тому, на думку дисертанта, приватне обвинувачення можна визначити як вид обвинувачення у процесуальному і матеріальному значеннях, яке є індивідуальним засобом охорони порушених прав, розпоряджатись яким громадянин вправі на власний розсуд.

Дисертант зазначає, що підставою виділення приватного обвинувачення як прояву диференціації кримінально-процесуальної форми є невисокий ступінь суспільної небезпечності діянь – злочини невеликої та середньої тяжкості; специфіка безпосереднього об'єкта злочину – порушуються інтереси приватної особи (кримінально-правові критерії); ступінь складності встановлення фактичних обставин справи; наявність певних властивостей у особи, яка вчинила злочин чи у особи щодо якої вчинено злочин (фізичні чи психічні вади, неповнолітній); необхідність врахування думки особи, щодо якої вчинено протиправне діяння, про притягнення винного до кримінальної відповідальності; особливий характер взаємовідносин між суб'єктами процесу (кримінально-процесуальні критерії).

Враховуючи юридичну природу приватного обвинувачення, дисертант вважає, що провадження у справах цієї категорії повинно бути виділене у чинному кримінально-процесуальному законодавстві в окрему главу під назвою «Провадження у справах про злочини приватного обвинувачення».

У підрозділі 1.3 «Особливості провадження у справах приватного обвинувачення: міжнародний досвід та національні особливості» проаналізовано міжнародний досвід провадження у справах про злочини приватного обвинувачення у романо-германській, англосаксонській та традиційній правових сім'ях. На підставі проведеного дослідження виокремлено особливості інституту приватного обвинувачення у кожній правовій сім'ї. Так, у романо-германській правовій системі (Німеччина, Франція, Австрія) передбачена можливість спрощеної процедури кримінального судочинства у малозначних справах (приватного обвинувачення), що дозволяє прийняти об'єктивне та неупереджене рішення, практично, відразу після виявлення злочину; прокурор наділяється більш широкими повноваженнями у даній категорії справ; існують правові положення, що гарантують відшкодування судових витрат, пов'язаних із незаконним та безпідставним обвинуваченням; передбачена можливість досудового порядку врегулювання конфлікту за участю державних органів примирення і відсутність регламентації процедури примирення у суді.

У справах приватного обвинувачення англосаксонської правової сім'ї (Англія, США), провадження у цій категорії справ характеризується такими рисами: відсутність у кримінальному законодавстві чіткого переліку справ, у яких провадження здійснюється у приватному порядку; практикується заочна процедура провадження; розвинутий та удосконалений принцип змагальності, який активно застосовується у справах приватного обвинувачення; передбачена можливість примирення сторін.

У традиційній правовій сім'ї (Азербайджан, Білорусія, Вірменія, Казахстан, Киргистан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан та ін.), до якої належить і Україна, інститут приватного обвинувачення має багато спільного з вітчизняним кримінальним судочинством у справах про злочини приватного обвинувачення. Разом із тим у кримінально-процесуальному законодавстві окремих країн цієї правової сім'ї (Азербайджан, Киргизія, Молдова) є й інші спрощені процедури провадження: винесення вироку без проведення судового розгляду у випадку погодження обвинуваченого із пред'явленим йому обвинуваченням, тобто повне визнання вини та незаперечення проти спрощеної процедури провадження державним чи приватним обвинувачем; відсутність процедури досудового слідства у явних злочинах, що не становлять великої суспільної небезпеки.

Розділ 2 «Предмет, межі і суб'єкти доказування у справах про злочини приватного обвинувачення» складається із двох підрозділів, які присвячені визначенню предмета і меж доказування як самостійних кримінально-процесуальних категорій. Значна увага приділяється характеристиці суб'єктів, що здійснюють доказування у справах про злочини приватного обвинувачення.

У підрозділі 2.1 «Предмет і межі доказування у справах про злочини приватного обвинувачення» автором приділена увага висловленим у науковій літературі поглядам М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, В.О. Попелюшка, С.М. Стахівського

та ін. щодо поняття та структури предмета доказування. На підставі теоретичних напрацювань з цього питання та їх аналізу, а також опираючись на норми чинного кримінально-процесуального законодавства сформульовано низку положень, що характеризують предмет доказування, в тому числі й у справах приватного обвинувачення, а саме: 1) предмет доказування є загальним і єдиним для всіх категорій кримінальних справ; 2) обсяг обставин, що входять до предмета доказування залежить від завдань стадії кримінального процесу, на якій знаходиться справа; 3) усі обставини, що складають предмет доказування, підлягають обов'язковому з'ясуванню під час розслідування чи розгляду кримінальної справи; 4) обставини, що підлягають доказуванню, охоплюються як фактами минулого, так і «сьогоденними» обставинами; 5) усі обставини, що підлягають доказуванню, мають бути встановлені з вичерпною повнотою; 6) встановлення обставин предмета доказування на певній стадії не виключає необхідності дослідження цих же обставин на наступних стадіях процесу з урахуванням як раніше зібраних, так і нових доказів.

Дисертант підтримує тих учсних (Л.Д. Кокорєва, П.С. Елькінд, В.М. Тертишника та ін.), які вважають, що поняття меж доказування має самостійний юридичний зміст, під яким належить розуміти границю достатності встановлення доказового матеріалу, яка забезпечує повне і достовірне встановлення обставин, що підлягають доказуванню, для прийняття законного й обґрунтованого рішення у кримінальній справі. Встановлення у кримінальних справах приватного обвинувачення меж доказування визначається обвинуваченням, сформульованим у скарзі (заяві) потерпілого про притягнення до кримінальної відповідальності.

У справах про злочини приватного обвинувачення предмет і межі доказування характеризуються загальними правилами розслідування кримінальних справ.

Підрозділ 2.2 «Характеристика суб'єктів доказування у справах про злочини приватного обвинувачення» присвячений дослідженню змісту поняття суб'єктів кримінально-процесуального доказування та різним підходам до їх класифікації.

Автор зазначає, що поняття суб'єктів доказування у справах приватного обвинувачення співвідноситься з поняттям суб'єктів доказування у кримінальному процесі загалом як частина з цілим. Відповідно, суб'єктами доказування у справах приватного обвинувачення дисертант пропонує вважати визначене законом коло осіб чи державних органів, за якими визначено право чи на яких покладено обов'язок брати участь у здійсненні кримінально-процесуального доказування.

До суб'єктів доказування у справах приватного обвинувачення дисертант відносить: 1) суб'єктів, на яких покладено обов'язок доказування - суд; 2) суб'єктів, за якими визначено право на участь у доказуванні: потерпілий, підсудний, його захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники.

Охарактеризовано сутність та роль кожного суб'єкта доказування у справах про злочини, які порушуються в порядку, передбаченому ч. 1 ст. 27 КПК України. Розглядаючи суд, як один із суб'єктів доказування, автор дійшов висновку, що не можна розглядати суд, як пасивного учасника процесу доказування. Його доказова активність проявляється у дослідженні доказів (перевірці та оцінці). Це не означає,

що суд зобов'язаний доказувати винуватість чи невинуватість підсудного у вчиненні злочину, що належить до справ приватного обвинувачення: у першому випадку під час порушення справи приватного обвинувачення це стає обов'язком сторони обвинувачення, у другому – правом сторони захисту. Доказування у справах про злочини приватного обвинувачення суд здійснює лише для встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення справи з метою виконання основного завдання – здійснення правосуддя.

Звертається увага на проблеми процесуальної регламентації процедури порушення судом кримінальних справ про злочини приватного обвинувачення. Дисертант поділяє погляди тих науковців (В.К. Случевського, Л.Я. Таубера, В.Т. Маляренка, Н.В. Малярчука та ін.), які вважають, що наділення суду повноваженнями приймати рішення про порушення кримінальних справ приватного обвинувачення суперечить принципу змагальності сторін.

На думку 98 % опитаних суддів та 68 % працівників ОВС, суд не повинен вирішувати питання про порушення кримінальної справи, оскільки це повноваження не входить до змісту функції правосуддя.

У зв'язку з цим пропонується внести зміни до чинного КПК України (ст. 4, ч. 4 ст. 98) звільнивши суд від невластивих йому повноважень щодо порушення кримінальних справ приватного обвинувачення.

Дисертант дійшов висновку, що суб'єктами, які наділені правом подачі скарги (заяви) у справах приватного обвинувачення, є потерпілий і його законний представник. В інституті представництва питання порушення справ про злочини приватного обвинувачення визначено як пріоритет інтересів потерпілого над позицією представника.

З метою усунення розбіжностей у тлумаченні поняття потерпілий і чіткого визначення процесуального статусу особи, що звертається зі скаргою про притягнення до кримінальної відповідальності, пропонується надати такій особі статус приватного обвинувача, з визначенням його прав та обов'язків в окремій статті КПК України.

На думку автора, приватний обвинувач є основним суб'єктом доказування у справах про злочини приватного обвинувачення. Акцентується увага на тому, що підставою для відкриття провадження у цій категорії справ є скарга (заява) потерпілого, яка повинна відповідати вимогам ст.ст. 223, 224 КПК України встановлених для обвинувального висновку. Виконати такі вимоги кримінально-процесуального закону потерпілому у повному обсязі неможливо, що підтверджується результатами опитування суддів (97,6 %), працівників ОВС (84 %) та громадян (82,5 %).

Автор приєднується до думки тих вчених (Л.М. Лобойка, Н.В. Малярчука, Л.І. Шаповалової), які вважають що для забезпечення захисту прав постраждалого від злочинів приватного обвинувачення, а також внесення ясності у вирішення питання про звернення цих осіб доцільно визначити у кримінально-процесуальному законі статтю, яка передбачала б зміст і форму скарги (заяви) про притягнення до кримінальної відповідальності.

Обґрунтовано, що доказування у справах про злочини приватного обвинувачення для потерпілого є правом, а не обов'язком, і залежить виключно від його волевиявлення.

Розділ 3 «Сутність кримінально-процесуального доказування у справах про злочини приватного обвинувачення» містить два підрозділи і присвячений теоретичним та практичним аспектам збирання, перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел у справах про злочини приватного обвинувачення.

У підрозділі 3.1 «Збирання та перевірка доказів і їх процесуальних джерел у справах про злочини приватного обвинувачення» досліджуються особливості збирання й перевірки доказів та їх процесуальних джерел під час провадження у справах приватного обвинувачення. Автор підтримує погляди тих учених (А.Я. Дубинського, М.М. Михеєнка, С.М. Стахівського, Є.Г. Коваленка), які вважають, що процес доказування складається із таких елементів, як: збирання (відшукування, виявлення, фіксація та вилучення доказів), перевірка та оцінка доказів та їх процесуальних джерел.

Розглянута ґноссологічна природа кримінально-процесуального доказування, яка визначається законодавчим регламентування та визначеною правовою формою. Остання виражає практичну сторону під час здійснення доказування та вказує на найбільш ефективний та оптимальний шлях пізнання у кримінальному процесі, чим і відрізняє кримінально-процесуальне доказування від інших форм пізнання.

З'ясовано, що процес доказування у справах про злочини приватного обвинувачення здійснюється потерпілим, підсудним на власний розсуд. Виключно від їх ініціативи залежить, подавати чи не подавати докази, які підтверджують висунуте потерпілим обвинувачення, чи спростовують його. Закон не зобов'язує їх брати участь у збиранні доказів.

На думку дисертанта, основними способами збирання доказів у справах про злочини приватного обвинувачення є витребування предметів і документів, подання їх з власної ініціативи учасниками процесу й іншими особами та судові дії: допит, призначення експертизи, огляд, пред'явлення для впізнання.

Перевірка, як самостійний елемент процесу доказування, має за мету визначення придатності зібраних доказів та їх процесуальних джерел для встановлення обставин, що мають значення для справи. Перевірка здійснюється за допомогою практичних дій і розумових операцій. У справах приватного обвинувачення розумовим шляхом перевірка доказів та їх процесуальних джерел здійснюється як сторонами обвинувачення, захисту, так і судом за допомогою аналізу і дослідження кожного з них окремо, а також зіставлення з іншими доказами у кримінальній справі. Практичний шлях означає проведення додаткових чи нових судових дій на підставі поданих до суду клопотань сторін із проханням про їх проведення.

Перевірка відомостей про факти вчинення злочину, що належить до справ приватного обвинувачення, є обов'язковою і здійснюється як під час отримання скарги (заяви) про притягнення до кримінальної відповідальності, так і під час здійснення судового провадження.

У підрозділі 3.2 «Оцінка доказів та їх процесуальних джерел у справах про злочини приватного обвинувачення» розкривається зміст (критеріїв) оцінки доказів під час доказування у справах цієї категорії.

Дисертант підтримує наукову позицію тих процесуалістів (М.М. Михеєнка, С.М. Стахівського, Ф.Н. Фаткулліна), які вважають, що оцінка доказів та їх джерел є розумовою, логічною діяльністю суб'єктів доказування з визначення допустимості та повноти процесуальних джерел, а також належності до справи наявних відомостей про факти їх допустимості, достовірності та достатності для прийняття відповідних рішень.

Звертається увага на те, що оцінка доказів з погляду їх належності у справах про злочини приватного обвинувачення відбувається у два етапи: 1) під час проведення судових дій; 2) під час прийняття процесуального рішення у справі.

До основних правил допустимості доказів у справах про злочини приватного обвинувачення відносяться: 1) наявність належного суб'єкта, який вправі проводити процесуальні дії, спрямовані на формування доказів. У справах про злочини приватного обвинувачення таким суб'єктом є лише суд, який, проводячи судові дії, отримує докази у справі; 2) наявність належного джерела відомостей, що складають зміст доказів. У справах приватного обвинувачення використовуються загальні джерела доказів (ч. 2 ст. 65 КПК України); 3) належна процесуальна дія та порядок її проведення при одержанні доказів.

Обґрунтовано необхідність доповнення переліку джерел доказів у КПК України показаннями підсудного та експерта, з метою отримання допустимих доказів при їх оцінці під час доказування у справах про злочини приватного обвинувачення.

Право оцінювати докази та процесуальні джерела мають усі учасники процесу у справах про злочини приватного обвинувачення: як суд, так і потерпілий, підсудний, тощо. Така оцінка можлива і без дотримання вимог закону і не завжди її результати викладаються у відповідних процесуальних актах. На відміну від уповноваженого органу (суду), результати оцінки інших суб'єктів доказування не виступають процесуально-розпорядчими рішеннями у кримінальній справі. Разом із тим, результати їх оцінки відображаються у заявах, клопотаннях, скаргах і носять виключно суб'єктивний характер, хоча і можуть передбачати, у ряді випадків, важливі процесуально-правові наслідки.

ВИСНОВКИ

Аналіз чинного міжнародного і національного законодавства та практики його застосування, а також теоретичне осмислення наукових праць учених дозволив сформулювати ряд положень та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення теорії кримінального процесу і практики кримінального судочинства, зокрема:

1. Доведено, що інститут приватного обвинувачення має свою історію, яка у різні історичні періоди характеризувалась як піднесенням розвитку, так і регресом та занепадом. На сьогодні «приватне обвинувачення» є самостійним правовим

інститутом, що має певні особливості провадження та доказування, і потребує не тільки наукового дослідження, а й законодавчої систематизації.

2. Встановлено, що процес доказування у справах про злочини приватного обвинувачення у законодавстві окремих країн (англосаксонської, романо-германської, традиційної) правових сімей здійснюється не потерпілим, а державними обвинувачами. Потерпілий виступає лише як ініціатор відкриття кримінального переслідування.

3. Відповідно до предмета дослідження сформульоване авторське визначення приватного обвинувачення як виду обвинувачення у процесуальному і матеріальному значеннях, яке є індивідуальним засобом охорони порушених прав, розпоряджатися яким громадянин вправі на власний розсуд.

4. Визначені підстави виділення приватного обвинувачення як прояву диференціації кримінально-процесуальної форми в окремий вид провадження: кримінально-правовий критерій – вчинення злочинів невеликої та середньої тяжкості; специфіка безпосереднього об'єкта злочину – порушуються інтереси приватної особи; кримінально-процесуальний критерій – ступінь складності встановлення фактичних обставин справи; наявність певних властивостей у особи, яка вчинила злочин чи у особи щодо якої вчинено злочин (фізичні чи психічні вади, неповнолітній); необхідність врахування думки особи, щодо якої вчинено протиправне діяння, щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності; особливий характер взаємовідносин між суб'єктами процесу (злочин вчинено одним з подружжя, знайомими, родичами тощо).

5. Обґрунтовано низку положень, що характеризують предмет доказування у кримінальних справах приватного обвинувачення. Визначено, що обставини, які підлягають встановленню у справах про злочини приватного обвинувачення, відповідають загальному предмету доказування.

6. Умотивовано, що межі пізнавальної діяльності під час доказування у справах про злочини приватного обвинувачення по суті визначаються обвинуваченням, сформульованим у скарзі (заяві) потерпілого про притягнення до кримінальної відповідальності.

7. Доведено, що потерпілий під час доказування у справах про злочини приватного обвинувачення є повноцінним і основним суб'єктом доказування, за яким визначено право брати участь у процесі доказування. У справах про злочини приватного обвинувачення за судом визначено обов'язок доказування.

8. Встановлено, що основними способами збирання доказів у справах про злочини приватного обвинувачення є витребування предметів і документів, подання їх з власної ініціативи учасниками процесу й іншими особами та судові дії.

9. Сформульовано і запропоновано ряд змін і доповнень до чинного КПК України (ст. 4, ст. 27, ст. 64, ч. 2 ст. 65, ч. 4 ст. 98). Пропонується доповнити КПК України главою «Провадження у справах про злочини приватного обвинувачення» та статтями, що стосуються забезпечення прав потерпілого. Запропоновано інформаційні рекомендації для заявників, які звертаються до компетентних органів із заявою про вчинення щодо них злочинів, які належать до справ приватного обвинувачення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Костовська О. М. Співвідношення приватного та публічного обвинувачень у кримінальному процесі / О. М. Костовська // Митна справа. – 2008. – № 3(57), ч. 2. – С. 84–87.
2. Костовська О. М. Історія становлення та розвитку приватного обвинувачення у кримінальному судочинстві / О. М. Костовська // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 5. – С. 30–34.
3. Костовська О. М. Межі доказування у справах про злочини приватного обвинувачення / О. М. Костовська // Митна справа. 2011. – № 6 (78), частина 2, книга 1. – С. 313–316.
4. Костовська О. М. Доказування у справах про злочини приватного обвинувачення / О. М. Костовська // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 151–154.
5. Костовська О. М. Предмет доказування у справах про злочини приватного обвинувачення / О. М. Костовська // Державотворення та правотворення в Україні : проблеми та перспективи: матеріали Другої звітної наук. конференції (Львів, 29 лютого 2008 р.). – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 313–315.
6. Костовська О. М. Особливості порушення справ про злочини приватного обвинувачення / О. М. Костовська // Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави: матеріали науково-звітної конференції факультету кримінальної міліції, 5 березня 2008 р. – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 152–154.
7. Костовська О. М. Захист прав і законних інтересів потерпілого на стадії порушення справ про злочини приватного обвинувачення / О. М. Костовська // Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України : Всеукраїнська науково-практична конференція (Херсон, 29-30 квітня 2010 р.) – Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. – Ч. II. – С. 44–46.
8. Костовська О. М. Інститут приватного обвинувачення у кримінальному судочинстві країн романо-германської правової сім'ї: порівняльний аналіз / О. М. Костовська // Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти : матеріали II Всеукраїнського круглого столу (Львів, 28 травня 2010 р.) – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 378–381.
9. Костовська О. М. Матеріально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти приватного обвинувачення / О. М. Костовська // Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі : матеріали круглого столу (Київ, 20 травня 2011 р.) / Національна академія внутрішніх справ. – К. : ФОРМ ЛІПКАН О.С., 2011. – С. 192–193.

АНОТАЦІЯ

Костовська О.М. Доказування у справах про злочини приватного обвинувачення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет державної податкової служби України, Ірпінь, 2012.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретичних та практичних питань, пов'язаних з особливостями доказування у справах приватного обвинувачення.

У роботі досліджено питання формування інституту приватного обвинувачення та його правову сутність. Доведено положення про те, що процес доказування у справах про злочини приватного обвинувачення має всі основні елементи: збирання, перевірку і оцінку доказів, а обставини, які підлягають встановленню у цій категорії справ, відповідають загальному предмету доказування. Розроблено науково обґрунтоване поняття суб'єктів доказування у справах про злочини приватного обвинувачення та їх класифікація. Обґрунтовано, що розгляд справ приватного обвинувачення проводиться лише щодо підсудного в межах пред'явленого йому обвинувачення, викладеного у скарзі потерпілого.

Сформульовано визначення окремих категорій кримінально-процесуального права; розроблено рекомендації спрямовані на вдосконалення практики застосування даного правового інституту; а також запропоновано низку змін та доповнень до КПК України.

Ключові слова: приватне обвинувачення, потерпілий, скарга, елементи процесу доказування, способи збирання доказів, предмет доказування, межі доказування, суб'єкти доказування.

АННОТАЦИЯ

Костовская Е.Н. Доказывание по делам о преступлениях частного обвинения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет государственной налоговой службы Украины, Ирпень, 2012.

Исследование посвящено комплексу актуальных теоретических и практических вопросов, связанных с доказыванием по уголовным делам о преступлениях частного обвинения. Диссертантом были поставлены и последовательно решены основные научные задачи, которые имеют определенное научное и практическое значение.

Рассмотрен исторический аспект происхождения частного обвинения в разные исторические периоды. Отмечено, что на сегодня институт частного обвинения

является самостоятельным правовым институтом, который характеризуется особенностями производства, и требует не только научного исследования, но законодательной систематизации.

На основе анализа литературных источников (Е.И. Аникина, С.А. Шейфер, Н.Е. Петрова и др.) в работе рассмотрено понятие частного обвинения в материальном и процессуальном аспектах с выделением особенностей для каждого из них. Изложено авторское определение частного обвинения как вида обвинения в процессуальном и материальном значениях, которое является индивидуальным способом защиты нарушенных прав, распоряжаться которыми гражданин вправе на свое собственное усмотрение.

Осуществлен сравнительно-правовой анализ производства по делам частного обвинения стран ближнего и дальнего зарубежья. Выделены характерные особенности производства по делам данной категории в романно-армянской, англосаксонской и традиционной правовых семьях, а также общие черты которые им присущи.

При рассмотрении предмета доказывания выведено ряд положений, которые его характеризуют. Совокупность обстоятельств, что подлежат установлению в каждом уголовном деле, является обязательной для установления их в уголовном деле частного обвинения.

Не смотря на четкое определение предмета доказывания нормой УПК Украины, пределы доказывания не имеют такой конкретной регламентации и являются объективно-субъективными. Если предмет доказывания выражает цель доказывания по уголовному делу, то пределы доказывания составляют способы ее достижения. Таким образом, пределы доказывания можно определить как границу достаточности доказательного материала, который обеспечивает полное и достоверное установление обстоятельств, которые подлежат доказыванию, для принятия законного и обоснованного решения по уголовному делу.

Разработано научно обоснованное понятие субъектов доказывания по делам частного обвинения и их классификация, проанализированы особенности участия в доказывании отдельных субъектов уголовно-процессуальных отношений.

Обосновано, что суд в процессе доказывания по делам частного обвинения является полноправным субъектом, а не пассивным участником уголовного процесса. Вместе с тем, субъектами доказательственной деятельности по уголовным делам частного обвинения являются не только государственные органы и должностные лица, которые ведут уголовный процесс, а также участники процесса, которые отстаивают собственный или представляемый интерес в деле. Деятельность именно этих субъектов и составляет содержание уголовно-процессуального доказывания по делам частного обвинения.

В диссертации анализируется предусмотренный в УПК Украины порядок требований к оформлению и содержанию жалобы (заявления) о привлечении к уголовной ответственности по делам частного обвинения. Дальнейшее развитие в диссертации получила научная позиция о необходимости четкого определения в законе содержания и формы жалобы (заявления) о привлечении к уголовной

ответственности в порядке частного обвинения в отдельной норме уголовно-процессуального кодекса Украины.

Исследуя юридическую природу уголовно-процессуального доказывания, автор приходит к выводу, что доказывание в уголовном процессе является особым видом уголовно-процессуального познания. В свою очередь, правовыми пределами познавательной деятельности при рассмотрении уголовных дел частного обвинения определяется обвинительным тезисом, который сформулирован частным обвинителем в жалобе (заявление) о привлечение к уголовной ответственности.

Соискателем обоснованы теоретические положения и изложены практические рекомендации, направленные на усовершенствование действующего уголовно-процессуального законодательства, а также практики его применения по рассматриваемым вопросам.

Ключевые слова: частное обвинение, потерпевший, жалоба, элементы процесса доказывания, способы собирания доказательств, предмет доказывания, пределы доказывания, субъекты доказывания.

SUMMARY

Kostovska O. N. Proving in cases of private accusation crimes. - Manuscript.

Dissertation for a candidate's degree in law in speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operative-search activity. - National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, 2012.

The dissertation is dedicated to complex examination of theoretical and practical questions, linked with the peculiarities in proving in cases of private accusation.

The work has investigated questions of forming the institution of private accusation and it's legal status. It has been proved the position, that procedure of proving in cases of private accusation crimes has all the basic elements: collecting, checking and valuation of evidences, and the circumstances that are subject to determine in this category of cases are due to general subjects of proving. It has been worked out scientific substantiated concept of subjects of proving in cases of private accusation crimes and their classification. It is substantiated that consideration of a case in private accusation is done only to an accused in borders of accusation being stated in a sufferer's complaint.

The definitions of several categories of criminal procedural law have been formulated, the recommendations for improving the practical usage of law institution have been worked out, and so, changes and additions to criminal procedural code have been proposed.

Key words: private accusation, sufferer, complaint, elements of proving process, ways of collecting evidences, subject of proving, boarders of proving, subjects of proving.

Підписано до друку 11.04.2012 р. Формат 60×90¹/₁₆. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. № 487.

Друк: «Карат Лтд», 03194, м. Київ, вул. Литвиненко-Вольгемут, 2-а.
тел.: (044)229-11-40/90, (050)355-72-92, e-mail: karat@karat.in.ua